

УДК 128/129

Валерій Скотний, доктор філософських наук, професор, академік, ректор
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ВИХОВАННЯ ДУШІ

*“Головні турботи повинні бути присвячені душі,
потім мені важливі турботи – тілу, яке підпорядковане душі;
гроші повинні займати третє й останнє місце”.*

Платон

Душа, як і свідомість, діалогічна і поліфонічна. Вона здатна до розвитку і розширення досвіду. Перебуваючи на пограниччі станів буття, душа здатна до всепроникнення в час (минулий і майбутній), простір (зовнішній і внутрішній) і міжлюдські стосунки. Ідея всебуттєвості душі є умовою для пошуку шляхів її виховання. І головний контекст, в якому відбувається розвиток і виховання душі, є геном духовного і культурного буття людини. Вершиною розвитку є людина духу і душі. Такого типу людина здатна не стільки на засвоєння готового знання, скільки на розв’язання, що спрямовує філософія освіти, яка є новою освітньою парадигмою.

Ключові слова: душа, виховання, пам’ять, свідомість, психіка, розум, освіта, мистецтво, поезія, символ.

Літ. 10.

Продовження статті, опублікованої в №6 (77) 2011 року. Спробу вивчення душі через “тектоніку” тіла на початку ХХ століття здійснив А. Ухтомський. Він сформулював завдання: пізнати анатомію і фізіологію людського духу. Для цього, вважає він, потрібно визначити, що таке функціональний орган. Ним є кожне тимчасове поєднання сил, здатне здійснити певне досягнення. Такими органами є рух, дія, образ світу, психологічний спогад, творчий розум, стан людини (приміром, сон), афект, навіть особистість. У своїй сукупності вони і складають (будують!) духовний організм. Отже, за задумом Ухтомського, духовний організм – це енергійна проекція людини (поєднання сил). Звичайно, функціональні органи існують віртуально і простежуються лише у виконанні, тобто в дії, у вчинках [2, 126]. Віртуальність, як її розуміє А. Ухтомський, є недіяння, активний спокій, свого роду точки розвитку і зростання, тобто внутрішня дія. З таких точок (періодів, пауз) зростають зовнішні діяння і дії, вони в них же і повертаються. Це близько до того, що в європейській культурі називається “рефлексією”.

У книзі “Тільки моя Японія” Д. Пригов пише, що йому для сприйняття Японії довелося “відрощувати” нові тимчасові росточки чуттєвості, “екзистенційні шупальця”, щоб приєднатися до нової культури, яка сподобалася [6]. Іншими словами, індивіда до створення нових органів “тягне стиснена свобода душевного недоліку” (О. Мандельштам). Ж. Батай називає це “надмірністю недоліку”, котра є обов’язковою властивістю людської істоти,

невтомністю “тіла” людських бажань, у тому числі духовних. Звичайно, для того, щоб зменшити надлишок недоліків, необхідно мати надлишок можливостей і володіти енергією подолання. Завдяки такій енергії людина будує нові органи і функції, “душею і свідомістю намічені” (Й. Фіхте), тобто завжди існує відмінність між функціональним органом і душею. Перші можна сформулювати, і вони можуть опинитися і поза душею. Адже душа – це інше. Вона не формується із зовні, на замовлення, а виявляється, розкривається, приводиться в рух, оформлюється або закривається, звільняється від зовнішніх впливів. Буває, що душа і свідомість намічають до створення органи собі на загибель [2, 125]. Проте функціональні органи складають духовний організм, збільшують сили і здібності душі.

Формування функціональних органів – складне завдання. Наприклад, актор-виконавець повинен бути перетворений через внутрішнє пробудження. Живий рух унаслідок подібних перетворень досягає такого рівня одухотворення і досконалості, що їх тілесна біомеханіка немовби зникає. Те ж саме стосується і глядачів. Естетичне сприйняття – це також функціональний орган, який повинен сформуватися, в тому числі і для того, щоб уміти читати рух актора. Око тілесне повинно стати оком духовним або оком душі. Особливе вміння “бачити духом” і земне, і надсвітнє Леонардо да Вінчі називає “оком душі”, а Данте будує свою філософсько-художню концепцію “Божественної комедії” в жанрі видіння [4, 201].

Функціональні органи, за А. Ухтомським, це – не механізми первинної конструкції, а

новоутворення, що виникають у житті, в діяльності індивіда, у процесі його розвитку і навчання. Їх ще називають “персональними конструктами”, вбачаючи в їх створенні головну ознаку розвитку людини. Однак фізіолог *А. Ухтомський* не поміщав функціональні органи ні в таїну мозку, ні в глибини несвідомого. Він загалом не використовував дихотомії зовнішнього і внутрішнього, звичної для психології. Хоча природним є ототожнювати зовнішнє з видимим, внутрішнє з невидимим, і на цій підставі вважати дію зовнішнім, а образ або свідомість внутрішнім. Якщо скористатися традиційною дихотомією зовнішнього і внутрішнього, то функціональні органи варто було б помістити в просторі “між” – між зовнішнім і внутрішнім. Саме завдяки своєму пограничному положенню такі, наприклад, органи індивіда, як рухливість, дія, образ, слово мають і своє зовнішнє, і своє внутрішнє [2, 128].

Це можна з’ясувати до нескінченності, якщо не визначити або не уточнити “розмиті” поняття внутрішнього і зовнішнього. В культурі це було зроблено *В. Гумбольдтом*, який увів поняття зовнішньої, внутрішньої форми і використав їх для характеристики людини, твору мистецтва і мови. “Культура, – зазначає *С. Кримський*, – не може бути задана списком, певним переліком незмінних підсистем. Місце, яке займають у культурі мистецтво, наука або мораль, не може заповнюватися певними продуктами художньої або наукової творчості автоматично... Вона вимагає історичного досвіду, свого роду суду історії. А цей історичний механізм є аналогічний не роботі судової колегії, а об’єктивному процесові збагачення літературних мов унаслідок відбору нових слів. Тут вердикт виносить не посадова особа, а час, процес, досить часто стихійний, виживання, закріплення і використання одних слів і відсів інших” [4, 160 – 161].

Посередній художньо-літературний твір, навіть зовнішньо монументальний, схожий на кімнату без вікон. З неї не можна “поглянути на життя”. Але в неї неможливо “проникнути також іззовні” (*Акутагава Рюноске*). Такий твір позбавлений внутрішньої форми. Якщо необхідним є образ, то внутрішню форму можна подати як “найтонший світ”, як сутність, що невидимо присутня (у давніх греків це називалося “*ейдосом*”). Для ілюстрації: дію індивіда можна розглядати як зовнішню форму, котра має в якості внутрішньої форми образ ситуації, в якій вона (дія) здійснюється, і спосіб дії. У внутрішню форму дії може входити і слово. У свою чергу, спосіб світу, котрий розглядається як зовнішня форма, може містити в своїй внутрішній формі дію, за допомогою якої він

будувався, і слово. Нарешті, слово, котре розглядається як зовнішня форма, може містити у своїй внутрішній формі дію та образ. У всіх перелічених випадках внутрішня форма виявлялася віртуальною, а форма зовнішня – цілком реальною. Легко помітити, що слово, дія, образ виступають то в ролі внутрішньої форми, то в ролі зовнішньої форми, що дозволяє зробити загальний висновок про оберненість зовнішніх і внутрішніх форм. Невидима внутрішня форма перетворюється у видиму, а остання, в свою чергу, стає невидимою. Отже, дія, образ, слово, думка, воля, тобто все те, що об’єднується поняттями “психічні процеси” або “психічні акти”, є живі форми. А якщо “живі”, то “активні, змістовні, незавершені, неспокійні. Як душа!” [2, 128 – 129].

Кожна з них не є “чистою культурою”. Одна форма містить у собі інші. Діє принцип: “Все в одному, одне у всьому”, що не заважає їх відносно автономному існуванню. Останнє виникає завдяки розвитку живих форм. Наприклад, за діями можливим є активний спокій, *не діяння*, котре разом з тим не є “пусте”. Воно може бути зайняте спогляданням теперішнього, заглибленням у себе, переживанням і осмисленням минулого, народженням уявлень про майбутнє. Для *Фіхте* споглядання було синонімом діяльності. Культура “відкриває” неоглядну далечінь “можливого, модального, нездійсненого в теперішньому і майбутньому. Центральною тут є проблема людини, яка ніколи не зводиться до емпірично заданого суб’єкта, але репрезентує єдність того, що вона може, хоче і робить. Вона відкрита майбутньому і виступає як свого роду особистісний проект, котрий вимагає здійснення, самореалізації” [4, 164].

Кожна з цілісних форм – це множинне гетерогенне новоутворення, яким і є функціональний орган індивіда. В ньому приховане і явне, взаємодоповнюючись, утворюють одне ціле. Гетерогенність новоутворень зафіксована у множині поетичних метафор: “око душі”, “поетичні органи почуття”, “розумне око”, “художнє мислення” тощо. Отже, психологічні акти, про які говорилося, єдиносущі з душею. Їх розвиток збільшує ідеальне тіло душі, розширює і наповнює її внутрішній простір. У свою чергу, сприятливий стан душі, повної почуттів, можна розглядати як таємну умову, контекст і джерело розвитку функціональних органів – новоутворень [2, 129].

Те, що говорить про внутрішні і зовнішні форми в контексті психології, стосується і людини в цілому. Людина, як і твір мистецтва, як символ,

як будь-який психічний акт, також має зовнішню і внутрішню форми. *М. Бердяев* уподібнював людину символу. *О. Лосєв* уважав, що особистість – це міф, тобто предметна, тілесна *здійсненність* символу. Здійснене означає здобуте працею, в діяльності. *П. Флоренський* говорив, що людина – *не факт, а акт*. “Культура як штучна дійсність людини, – зауважує *С. Кримський*, – як реальність вторинного роду утворює об’єктивне смислове поле людського буття. В цьому об’єктивному смисловому полі і виявляється можливим існування (в потенційній або актуальній формі) архетипів відповідної діяльності. Іншими словами, мова йде про наскрізні символічні структури, які при історично мінливому змісті (або образів) тематично присутні на всіх фазах історії культури, прокреслюючи майбутнє під знаком минулого. В об’єктивному смисловому полі культури символічні структури виступають як прозоріння, знакові негативи подій, що проявляються як оптична реальність особливого художнього бачення світу. В такому баченні мистецтво виявляється не винаходом, а віщанням про світ” [4, 186].

В акті творчості повинно бути входження в іншу людину, прихований діалог із нею і наповнення світобачення іншого своїм “надлишковим” баченням. І одночасно – розвиток свого власного бачення. Мовчазне споглядання – це свого роду медитації, іноді світлі, радісні, іноді журливі. Воно, як і будь-яке переживання, є роботою (“роботою смутку” – *З. Фройд*), спрямованою на створення смислів і значень. Вони не завжди можуть бути вербалізованими, оскільки слово іноді “вбиває” враження і смисли, які ним породжуються. У міру накопичення досвіду споглядання душа немовби “впадає” в розуміння, породжує *невербальні внутрішні слова* (*М. Мамардашвілі*), в яких фіксуються смисли без рефлексії. Можливо, породжені багатьма поколіннями споглядачів значення і смисли стягуються в один вузол, а можливо, поряд із цим, утворюють невидиму смислову ауру, котра створює *духовну атмосферу*. Образи реальності, так само як і візуальні образи, образи-уявлення і образи-відчуття, завжди немовби виносяться назовні, локалізують у цьому просторі свої сліди, котрі, накопичуючись, створюють духовну ауру або духовну атмосферу [2, 131]. Дух може бути пізнаний тільки почуттям або душею, котра відчуває, що співмірна духу (*В. Кандинський*). Значить, побачити духовну атмосферу неможливо, але відчувати її і проникнути в неї можна.

Людина живе в павутинні смислів, яке вона ж сама і сплела, говорив *М. Вебер*, і через яке вона дивиться на світ. Отже, людина, її свідомість, як і твір мистецтва, подібні до символу. Функціонування в культурі таких “універсальних алегорій, як тріадичність буття, символіка протилежностей (світла і тіні, верху і низу, солярного і хтонічного, плоті і духу тощо), семіотика “світового дерева” і людського тіла, символи проєкції і відображень, софійності і хаосу, завершеності кола і невизначеності лабіринту і т.д., здатність цих універсальних символів виступати базисною передумовою для предметних інтерпретацій в об’ємі всієї цивілізації свідчать про можливість одержання знання до пізнання в звичному смислі, про знання, котре вилучається зі сфер несвідомих символічних переживань або одержаних шляхом емпатії (чуттєвого приєднання до об’єкта, до уявного “входження” в нього), розгляд суб’єкта в позиції об’єкта, який досліджується” [4, 187 – 188].

Пізнати і зрозуміти людину можна (якщо можна) тільки повністю, в її цілісності. Шанс пізнати і зрозуміти невидиме і таємниче полягає в тому, що при всій своїй невидимості, внутрішнє “проривається” назовні, його можна приховувати лише до пори, до часу. Воно “проривається” навіть проти волі свого носія. Автономність зовнішніх і внутрішніх форм досить відносна. Вони не тільки взаємодіють одна з одною, але й взаємовизначають одна одну, пов’язані відношеннями взаємного породження. Зовнішнє народжується всередині, а внутрішнє – зовні. Благородна людина не може проявитися без активності, поведінки і діяльності людини зовнішньої. Позбавлена внутрішньої форми, зовнішня людина взагалі перестає бути людиною. У психології відношення взаємного породження зовнішньої і внутрішньої форм визначаються поняттями інтерпретації та екстеріоризації. Останнє є більш чи менш досконалим утіленням внутрішньої форми. Обидва процеси прямують один до одного. Вони синергійні і неможливі один без одного. Їх зустріч забезпечує об’єктивізацію суб’єктивного і суб’єктивізацію об’єктивного. “Ідеальним зарядом творчості виступає дух як безперервна трансформація ладу ідей у лад речей і зворотнє розпредметнення ладу речей у лад ідей, котре здійснюється людською діяльністю. Дух характеризує самореалізацію суб’єкта, його здатність відтворювати себе в предметному світі (культурі особливо) і розпредметнювати цей світ через творчу особистість. Дух маніфестується рольовими структурами діяльності людини і символами форм буття, котрі вимагають

особистої розшифровки. В цьому плані він виступає як трансформаційний процес взаємопереходів суб'єктивного й об'єктивного, універсального та індивідуального, формоутворення і його смислонаповнення" [4, 126].

Людина у міру активного, діяльного і споглядального проникнення у внутрішню форму слова, символу, іншої людини, твору мистецтва, природи, в тому числі і своєї власної, будує свою внутрішню форму, розширює внутрішній простір своєї душі. Міфологічне і символічне розуміння світу підготувало уявлення про нього як про єдину "істоту", яка має зовнішні і внутрішні форми, а також уявлення про людину, про мистецтво, про мову. "Кожній культурі іманентна символіка, що визначає її. Наприклад, можна говорити про коло, колесо і мумії як символ вічності в архаїчних культурах; про емблематику всезагальних стихій (води, землі, повітря і вогню) в античній культурі, про роль у знаковій будові статуї (як символу єйдосу, уособленій ідеї, форми єдності тіла і жесту), про алегоризм давньогрецьких гімнів сонця і математичної мови *Евкліда* як виразу геометричної інтуїції реальності; про собор і літургію як символи абсолютного в середньовічній культурі і характерній для неї мові теології, знакових системах хоралу, алгебри, каббали і алхімії" [4, 126]. Саме в цьому смислі світ співмірний людині, людина співмірна світові. Можна вважати, що це ще одна символічна розмірність антропного принципу влаштування світу, який "вивели" космологи. Згідно з цим принципом, Універсум підтримує життя, в тому числі і людське.

Отже, створені людиною у процесі розвитку зовнішня і внутрішня форми є простором, у якому перебуває душа. Чи вона сама є простором, в якому створюються ці форми? Внутрішня форма сама собою лише потенційно є простором душі. Цей простір активний, енергійний, його внутрішній надлишок прагне назовні, щоб реалізувати себе і таким чином впливає на зовнішні форми активності, поведінки і діяльності свого носія. "Прориваючись" зовні, внутрішня форма стає зовнішньою, і, отже, може бути репрезентована, дарована іншій людині. Саме в цьому значенні душа не може загинути: вона переходить до іншої людини. Зрозуміло, при умові, що цей дар може бути прийнятий іншим, а якщо цей останній до того ж має вдячну пам'ять, душа зберігає авторство того, хто дарує. Душа – це чудесний дар, який від дарування не зменшується, а збільшується: чим більше даруєш, тим більше тобі залишається [2, 132].

Ураховуючи тезу про оберненість зовнішньої і

внутрішньої форм, можна вважати, що душу людини потрібно розглядати як щось всеоб'ємне, яке поєднує зовнішню і внутрішню форми, або як те, що може ними розпоряджатися. В кожній людині є архетипічні пласти, віртуальні внутрішні форми поведінки і діяльності. "Архетипи знаменують символічне переживання позамежового та інтуїтивного, котре не виключає раціоналізації в психічних формах свідомості і поняттях фізичної картини світу. Наприклад, "самість" *Юнга* як символ упорядкованого цілого (знак мандали) може за смыслом бути сумісним із тими власними уявленнями (станами) універсального поля, яке шукають фізики на шляхах "великого об'єднання" взаємодій. Символи всезагальних стихій зводять в один смисловий ряд античні образи води і "плазмової рідини", землі і поняття речовини, метафору вогню і поняття енергії, образ повітря й алегорії хаосу" [4, 186]. Архетипічні пласти важко доступні не тільки сторонньому спостерігачеві, але і їх носію.

Романтик-філософ *Новалис* знайшов місце душі на межі між зовнішнім і внутрішнім. Саме в точках їх взаємодії і взаємопроникнення розгортається життя нашої душі. Зрозуміло, що зовнішні і внутрішні форми відрізняються одна від одної, не рівні одна одній, і ця відмінність створює немовби різницю потенціалів. Можливо, душа, яка знаходиться між ними, відчуває (усвідомлює) нерівність зовнішньої і внутрішньої форми і тим самим виступає джерелом ідей, почуттів, дій, зрештою, джерелом і рушійною силою розвитку. Поза тим, потрібно пам'ятати про нерівномірність, асиметричність надлишку нестачі і надлишку можливостей. "Сильна душа" трансформує руйнівну (негативну) енергію, яка породжується надлишком нестачі, в енергію позитивну, в енергію творіння і досягнень [2, 133].

Необхідно враховувати, що крім простору "між" людьми, в якому також відбувається життя нашої душі, існує ще одна межа, про яку говорив *Е. Фромм*: "Душа – це перехід, і тому її потрібно розглядати в двох аспектах. З одного боку, вона дає образ, утворений із частинок і зліпків усіх минулих подій. З другого – накреслює в тому образі контури майбутніх подій, оскільки душа сама створює своє майбутнє" [10]. Іншими словами, бадьора, активна душа завжди перебуває на грані, на межі перетворення. Стан душі є не тільки мірилом часу, але і його творцем. Отже, можна говорити про *три межі*, на яких розташовується душа: *між людьми; між внутрішньою і зовнішньою формами самої людини; між майбутнім і минулим*. Вона виконує величезну роботу, пов'язуючи їх одна з

ВИХОВАННЯ ДУШІ

одною. Якщо ж душа замикається винятково на собі або в собі, вона деградує.

Простір душі неможливо виміряти, хоча свою топологію душа має. Однак топологія душі не одинична, а множинна. В її світлі межа може бути і простором, а точка може бути подана як багатомірний простір. Час душі – це час здійснень, час зростання душі. Звичайно, завдання виховання душі дуже спростилося б, якби ми могли точно визначити такий час або мить, що є фіксованою точкою помежової життєвої інтенсивності, точкою події. Подібна точка (час, мить) набуває символічного значення, накладає свій знак на душу, яка розвивається. У фіксованій точці інтенсивності сходяться всі три “кольори часу”: минуле, теперішнє і майбутнє. Кожен із них – це вічна мить або елементарна, віртуальна одиниця вічності, без якої не могла б виникнути ідея вічності як такої [2, 134]. Простір і час душі – це предмет особливих міркувань про нескінченну область хронотопії свідомого і несвідомого життя людини.

Час душі – це час людських станів блискавичного осяння розумінням, бурхливого припливу духовної енергії, що виливаються у натхнення, творчість, створення власного Космосу. Одна річ, коли все це ми розглядаємо як філософські конструкції (ейдоси *Платона*, вроджені ідеї *Декарта*, регулятивні ідеї практичного розуму *Канта*) інша – коли вони “переживаються нами як реальність власної душі, де думки як факти свідомості можливо тільки і народжуються під впливом якихось неусвідомлених імпульсів чи емоцій і стають для нас помітними, отримуючи повне емоційне забарвлення. Життя душі – це не тільки емоційний бік внутрішньої людини, особливо молоді. Духовне життя в широкому розумінні включає в себе також деякі спонтанні події свідомості. Ця їх спонтанність постає як свідчення зв'язку цих подій з тим особливим духовним світом, який за межами раціоналізованого іміджу постає як ілюзія саморозуміння” [9, 167]. Внутрішній духовний Космос – душа – може містити в собі множинність світів, котрі різною мірою усвідомлюються, виражаються зовні. Але в будь-якому випадку втрата духовної енергії є одночасно її прирощення, яке забезпечує розкриття і зростання душі. Обов'язковою умовою зростання і збагачення людської душі, здобуття нею нових сил є події і вчинки, після здійснення яких душа наповнюється смислом простору і часу.

Стосовно виховання душі, то цьому процесові повинні передувати певні кроки – співучасті, співдії, співприсутності, співпереживання,

співчуття, відчуття в сокровенне, котре є в людях, у природі, у творах мистецтва і навіть у речах. А своє сокровенне потрібно намагатися уявляти (ставити перед собою) і розмірковувати що це. Здійснюючи такі кроки, перебуваючи в стані розуміння світу, іншої людини, твору мистецтва, самої себе душа буде зростати і зміцнюватися. Необхідно враховувати, що поряд із мистецтвом могутнім стимулом у кристалізації теми душі було християнство. У світовій філософській традиції вивчення людини часто спиралося на такі методологічні засади, котрі мали аналітичну спрямованість, унаслідок чого відбувалося певне народження цілісного погляду на людину, а спеціальні напрямки дослідження її сутності формувались як специфічні дисциплінарні “предмети”, у межах яких розроблялися певні усталені “антропологічні” схеми. Однак достатньо згадати *Августина Блаженного* з його відкриттям “внутрішньої людини”, яке в дусі Святого Письма дозволяє розуміти душевне життя як переживання людських складових у їх єдності та взаємопроникненні. Поняття “внутрішньої людини” допомагає зосередити увагу на нематеріальних чинниках нашого життя, які переживаються як деяка спонтанність, активність, мінливість, плінність і залишають по собі сліди миттєвої зупинки. Останні сприймаються як форми духовності, на яких можна особливо плідно зосередити свою увагу. Вираз – “заглянути в душу”, підказує, з чим (ким) ми зустрічаємося, коли починаємо шукати “внутрішню” [9, 135], тобто душевну людину.

Висновки. Душа, як і свідомість, діалогічна і поліфонічна. Вона здатна до розвитку і розширення досвіду. Перебуваючи на пограниччі станів буття, душа здатна до всепроникнення в час (минулий і майбутній), простір (зовнішній і внутрішній) і міжлюдські стосунки. Ідея всебуттєвості душі є умовою для пошуку шляхів її виховання. І головний контекст, в якому відбувається розвиток і виховання душі, є геном духовного і культурного буття людини. Вершиною розвитку є *людина духу і душі*. Такого типу людина здатна не стільки на засвоєння готового знання, скільки на розв'язання, що спрямовує філософія освіти, яка є новою освітньою парадигмою.

Сьогодні контури філософії освіти більш або менш прояснилися, її називають по-різному: “рефлексивна”, “дослідницька”, “активістська”, “проблемна” тощо. Сутність її полягає в зміщенні основного акценту із засвоєння об'єму інформації на розвиток самостійного, критичного, саморефлексивного мислення. Це і буде умовою становлення людини нової епохи, яка потребує

РЕФОРМА ОСВІТИ ЩОДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

нового духу і душевного ставлення до дійсності. Тільки Дух і душа завжди безсмертні.

1. Буева Л.П. Кризис образования и проблемы философии образования // Вопросы философии. – 1999. – № 3.

2. Зинченко В.П. Размышления о душе и ее воспитании // Вопросы философии. – 2002. – № 2.

3. Кандинский В.В. О духовном в искусстве. – М., 1992. – С. 99.

4. Крымский С.Б. Философия как путь человечности и надежды. – К., 2000.

5. Михайлов Ф.Т. Фантазия – главная сила души человека // Ильенков Э.В. Личность и творчество. – М., 1999. – С. 34.

6. Пригов Д. Только моя Япония. – М., 2000. – С. 18–24.

7. Скакабароци Л. О Михаиле Гефтере или об агонии историзма // Век XX и мир. – 1986. – № 2. – С. 213.

8. Українка Леся. Лісова пісня // Вибрані твори. – К., 1952. – С. 380.

9. Універсальні виміри української культури. – Одеса, 2000.

10. Фромм Э. Душа человека. – М., 1992. – С. 222.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2011

УДК 373.3:33

Василь Мадзігон, доктор педагогічних наук, професор,

академік Академії педагогічних наук України

директор Інституту педагогіки АПН України

Мирон Вачевський, доктор педагогічних наук, професор,

академік Академії наук вищої освіти

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка

РЕФОРМА ОСВІТИ ЩОДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено теоретичні аспекти реформування системи безперервної освіти, та напрями її вдосконалення щодо Болонського процесу відповідно до норм, стандартів і основних принципів Європейського простору освіти. У зв'язку з цим підвищується значення управління якістю освіти, прогнозування тенденцій, обґрунтування і проектування практичних заходів реформування безперервної системи освіти України.

Ключові слова: освіта, реформа освіти, якість навчання, ринок праці, власна справа, діяльність особистості, фахові здібності, шляхи становлення.

Табл. 1. Літ. 25.

Актуальність проблеми. Сьогодні система освіти – одна із визначальних чинників відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, розвитку духовної культури українського народу, високого культурного та ділового етикету спілкування у підприємницьких видах діяльності, а також модернізація освітньої політики країни до Євросоюзу, що супроводжується формуванням загального освітнього і наукового простору, розробкою єдиних критеріїв і стандартів у системі освіти до якості знань, як відзначає Міністр освіти і науки України (2005–2007 рр.) професор, доктор педагогічних наук Станіслав Ніколаєнко¹.

Протягом останніх років у сфері освіти України досягнуто позитивних результатів. Уряд затвердив новий Перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавра”,

що адаптовано до потреб галузей економіки та європейських вимог.

Якість освіти, яку надає в процесі навчання система безперервної освіти формує відповідно високий рівень професійних фахових умінь, навичок, здатності та здібності до виконання професійної трудової діяльності або компетентності, які надають випускнику навчального закладу властивість в умінні високо кваліфіковано здійснювати покладені на нього виробничі функції.

Вирішення проблеми якісної освіти, формування у молоді професійних компетентностей вимагає значних зусиль з боку освітян, управлінців, широкої громадськості та з боку держави, для якої пріоритетним напрямом політики має стати саме розвиток освіти. При цьому не тільки школа є відповідальною за набуття особистістю необхідних компетенцій; на їх формування впливають сім'я, робота, мас-медіа,

¹ Ніколаєнко С.М. Управління якістю вищої освіти : теорія, аналіз і тенденції розвитку/ Ніколаєнко С.М., Монографія, – К.: Київ нац. торг.-економ. ун-т, 2007. – 519 с.